

BODROGVÁRI FERENC:

Én úgy vélem, hogy Dér Zoltán meg Bányai János beszámolója közt nincs elvi különbség. Mindketten azt mondják: »ilyen kritika kell«. Csupán módszerekben különböznek. Dér először azt szögezi le, ami szerinte VAN. Ennek szemszögéből vizsgálja azt, aminek lennie kell. Én egyetértek azzal, hogy nálunk igenis VAN »akadémikus stílusú« bezárkózottságra való törekvés; olyan, amely eltávolítja az olvasót az írótól, amely gyakran az érthetlenségből erényt csinál, de amely »érthetlenség« mögött — ha megkaparjuk a felszínt — érthetően nem humánus célok rejtekeznek.

Az ilyen megnyilvánulásokat, amelyekről Dér szólt, vadhajtásoknak tekintem. A kérdés az, hogy mindezt »tudva teszik-e« azok, akik teszik (hogy Lukács Györgyöt parafrázáljam).

Az úgynevezett magas hangvételű alkotások — legyenek azok irodalmi alkotások a szó szűkebb értelmében, könyvismertető, kritikák, a kritikák kritikái stb. — igen gyakran haladónak kiáltják ki magukat (vagy egymást), csupán azért, mert »formabontóként«, »új elemzési mód« gyanánt stb. jelentkeznek. Hogy mennyire új (és manapság haladó) az ilyen formabontás, elemzés stb., vajon ötven- vagy harmincéves-e, arról most nem vitázom. Sokszor mindez igen-igen régi »új«. Az is sokszor megesett, hogy az »érthetetlen« külszín mögött a szorongás, a létbizonytalanság egyedüli alternatívája bújtt meg. Azt sugalmazta, hogy semmiféle kiút sem lehetséges. Ez a pesszimizmus pedig eleve nem lehet igazán művészi értékű; nemcsak politikailag, de általános emberi szempontból is nemkívánatos.

A kritika is átvette az »előbb valamilyen intuitíve alapon történő megértés« beállítódottságát, amelyből aztán tetszés szerint sok mindent lehet levezetni. Nem volt ritka az a szuggesztíó, hogy ez és ez a vers, novella, regény stb. azért haladó, mert vagy érthetetlen, illetve a szorongást és elesettséget kikerülhetetlen végzetnek állította be, avagy azért, mert strukturális elemzésével (szinte l'art pour l'art) arisztokratikusan határolta el magát a »kicsinyes, sekélyes, hétköznapi« realitástól, melyet nem fogadott el olyan alapnak, amelyből az igazi, a humánus emberi valóság kibontakoztatható. Nem volt ritka az az álláspont, hogy ha ezt valaki nem fogadja el — akarod, nem akarod — haladónak és »igazán baloldalinak«, akkor egyszerűen vagy »szemellenzős bigott« vagy buta. Megtörtént, hogy *minden egyéb* megnyilvánulást durva, agitpropos, primitív álművészetnek neveztek.

Azt hiszem, hogy »menet közben« már elvégeztem a szükséges *szűkítést* is. A *haladó* mércéje nem csupán az érthetőség. Sőt! De ha a kilátástalanságot adjuk útmutató világítótoronynak — különösképpen az érthetlenség, az egzisztencialista szorongás vagy az öncélú (vajon valóban öncélú?), arisztokratikusan »magas« elefántcsonttornyát —, akkor az olyan pedagógiai törekvéseknek, melyekről Horváth Mátyás beszélt — mármint, hogy az olvasót bizonyos szintre kell felemelni —, megkérdő-jelezhetjük a *célját*. Vajon a humánus emberi szükségletek kialakítása abban merül ki, hogy olvasóinkat oly módon neveljük — kritikánkkal is —, hogy a humanitást az érthetlenségben, a szexualitás fetiszizálásában, az invariáns struktúrák döntő — és minden művészetet meghatározó, eleve meghatározó-voltában fedezzék fel?

Vajon hol van akkor az az esztétikai kategória — a különösség kategóriája —, amely az általánosan megfogalmazott humánus célokat össze tudja kötni azzal a »hétköznapival«, amelyben az ember él és *átél* valamit? Úgy tűnik, hogy kritikánk gyakran azt sugallja: »Iratkozzatok be egy új általános iskolába, amelynek önmagukat egyedül hivatottnak minősítő tanítói majd felémelnek benneteket az örök és egyetlen igazsághoz!«

Végighallgatva előző fejtegetéseimet taglaló hozzászólásukat, nem állhatom meg, hogy Horváth Mátyás és Bosnyák István elvtársak módszeréről ne ejtsék szót, mert az rendkívül jellemző módszer. Hát, gyakran célravezető módja a támadásnak, ha hipertrofizáljuk azt a véleményt, amellyel nem értünk egyet; ha részekre vonatkozó megállapításait általános, sőt egyetemes érvényűnek állítjuk be. Én — Horváth kartársam véleménye ellenére — csupán Dér Zoltán megjegyzéseinek igazságát kívántam megerősíteni. Ő pedig csak *tünetről*, de nem egyetemes jelenségről beszélt. Én csupán erről a tünetről adtam némi elemzést: annak struktúráját boncolgattam. Ez a részelemzés pedig sohasem lehet szenttelen; minden látszatobjektívitás valójában állásfoglalás. Másrészt, mert csupán tünetről beszéltem, szükségszerűen nem térhettem ki valamilyen történelmi bemutatásra. Nem is vontam kétségbe a baloldaliság történelmi fejlődését, sem annak változatait. Bosnyák elvtárs ellenérve az volt, hogy nem történelmi vetületben szemléltem a dolgokat. Lehet, hogy bolhából csináltam elefántot — ahogy szerintem Horváth elvtárs véli —, vagy nem láttam a fáktól az erdőt, mert a jelenséget a folyamatból kiszakítva elemeztem — ahogy Bosnyák Istvánt értelmezem —, de még akkor is azt hiszem, hogy egyrészt elfogadható Dér Zoltánnak egy tünetre való figyelmeztetése, másrészt, ha a KELL jegyében beszélünk, akkor valamilyen absztrakt — általános totalitás kedvéért nem szabad lemondanunk a bogarászó-aprólékos hibakeresésről sem, mert különben egy »rossz totalitáshoz« jutunk, melynek fényességében nincsenek is árnyak, vagy melynek éjszakájában minden tehát fekete. Harmadszor, azt hiszem, hogy mindez jól beleillik Urbán János programatikus hangvételű koncepciójába: a kritika önkritika is.

Harmadszor is visszatérek a problémára és előre bocsánatot kérek, ha ezt a »rossz általánosság« szintjén teszem. De szakproblémákba nem bocsátkozhatom. Elfogadom, hogy ismernünk és értékelnünk kell a vajdasági magyar irodalom minden változatát stb. Elfogadom a tudatos és igényes viszonyulás szükségességét. De figyelmeztetnem kell a tudatosság mikéntjére is. Meggyőződésem, hogy nálunk van valamiféle tendencia, melyet »új dogmatizmusnak« nevezhetnék. Lehet, hogy csak csírái vannak. Engedjenek meg egy kis kitérőt! Lévi—Strauss azt mondja, hogy elfogadjá az »esztéta« jelzót, mert a strukturalizmus célja, hogy az embert feloldja valamilyen örök struktúrában. Előfordulhat, hogy a divatozás miatt, a hozzá nem értők az irodalmi alkotást valamilyen irodalmi struktúrákban oldják fel; olyanokban, melyek — szerintük — eleve meghatározóak a művészt és a haladót, mint örökké ható eleve adott formák; amelyek »sub specie aeternitatis« érvényesek. Ez pedig szerintem dogmatizmus. A dogmatizmus másik »új« vetülete az a kísérlet, hogy az embert, a

humánusmot az örökös projekció, az örökös, teljességgel meghatározatlan totalizáció egzisztencialista sémájában oldja fel; abban, amit ismét dogmaként fogadnak el. Ha pedig az abszolúte szabad művészi választás szabadságára hivatkozunk, akkor a strukturalista »választás« dogmatizmusa egybeesik az egzisztencialista szabadság valójában egyáltalán nem szabad dogmatizmusával.

Csupán azért vitáztam, hogy figyelmeztessenek: vajon előfordul-e ilyen tendencia? Nem csúszik-e irodalmunkba olyan helytelen nézet, amely akár a tudományosság — pontosabban a scientizmus — burkában, avagy a szabadság meg nem emésztett gondolatának védelme alatt, moderneskedve stb., valójában káros? Ha ilyesmi nincs, akkor minden rendben van. Akkor a beszámolómban említett »harmadik út« ösvényei nem göröngyösek. Ha van ilyen hiba, akkor pedig kutassunk. Határoljuk el az álforradalmi, a talmi-haladót, a pusztán külcsínjában újat a valóban értékestől. Gyakori eset, hogy a nagyokat sokan rosszul utánozzák. A búza elválasztása a konkolytól szakembereink — az igényes kritika — dolga.

